

Zeldzame en schaarse broedvogels van Ruigoord 1989-1996

Hans Groot & Guido van Leeuwen

Inleiding

Rond het dorpje Ruigoord in de Houtrakpolder ligt een tamelijk uniek natuurgebied. Wie kent de geschiedenis (èn toekomst) van dit verruigde opspuiterrein inmiddels niet? Ooit bedoeld voor industrie die maar niet kwam en thans een waardevol gebied voor vogels en planten. Sinds 1989 houden we via inventarisaties de ontwikkeling van de broedvogelstand van zeldzame en schaarse vogels bij. Deze inventarisaties hebben aangetoond dat Ruigoord een belangrijk gebied is voor bepaalde riet- en ruigtevogels. Aan deze rijkdom komt zeer waarschijnlijk binnen afzienbare termijn een einde. De gemeente Amsterdam is van plan om hier een insteekhaven vanuit het Noordzeekanaal aan te leggen. In dit artikel gaan we in op de broedvogelstand in de periode 1989-1996 en op de huidige stand van zaken rond de aanleg van de Afrikahaven.

Gebiedsbeschrijving

In eerdere artikelen in dit tijdschrift is het gebied reeds uitvoerig beschreven (Groot & Van Leeuwen, 1991; Groot 1993 en Groot 1995). Nu wordt volstaan met een korte beschrijving. Het onderzoeksgebied, 400 ha groot, ligt tussen het Noordzeekanaal (noordgrens), de Ruigoordweg (oostgrens), de Zuidertocht, inclusief de slibvelden (zuidgrens) en de Machineweg (westgrens). Sinds 1 januari 1997 valt het gebied onder de gemeentegrenzen van Amsterdam. Het gebied is in eind jaren zestig opgespoten ten behoeve van industrievestigingen. Omdat deze uitbleven ontwikkelde het gebied zich volgens natuurlijke successieprocessen. De hogere, droge delen zijn begroeid met kruiden, grassen en Duindoorns en Ruwe Berken. De lagere, vochtigere delen met wilgen en Riet. In het uiterste zuidoostelijke deel van het gebied liggen niet meer in gebruik zijnde slibvelden van de suikerfabriek uit Halfweg. De meeste bassins zijn gevuld met water en kennen spaarzame begroeiing van onder andere Riet. In het noorden van het gebied liggen aan de Noorderweg enige bouwlandpercelen.

Het enige beheer dat plaatsvindt wordt uitgeoefend door een rietsnijder die het gebied heeft gepacht. Hij maait jaarlijks de meeste rietvelden en voert water in het voorjaar uit het gebied ten behoeve van de rietteelt. Na erg natte winters, zoals in 1994 en 1995, blijven de laagste delen van het gebied tot diep in het voorjaar blank staan. In 1996 werden enige tientallen ha struweel (met op dat moment twee buidelmeesnesten) door een brand enigszins aangetast. Inmiddels heeft de vegetatie zich goed hersteld.

Broedvogelinventarisaties

De inventarisaties zijn uitgevoerd in het kader van het BMP Bijzondere Soorten, onderdeel van landelijk monitoringsonderzoek van SOVON (Van Dijk, 1996). Via territoriumkartering zijn de broedvogelaantallen van een standaardlijst zeldzame en schaarse broedvogels vastgesteld. Het gaat om soorten die landelijk zeldzaam en schaars zijn, dus hun aanwezigheid als broedvogel zegt veel over de waarde van het gebied. Jaarlijks zijn gemiddeld acht ochtend- en meerdere avondbezoeken gebracht in de periode eind maart - eind juni. In 1989 hebben Evert van Huijssteeden en Steve Geelhoed ook meegeholpen.

Resultaten

In tabel 1 staat de aantalsontwikkeling van de onderzochte zeldzame en schaarse soorten. Een flink aantal hiervan, Dodaars, Roerdomp, Patrijs, Porseleinhoen, Kluut, Bontbekplevier, Watersnip, Groene Specht, Roodborstta-puit, Tapuit, Snor, Rietzanger en Baardmannelijve staat op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland (Osieck & Hustings, 1994), met de kanttekening dat enkele soorten incidenteel tot broeden komen of enige jaren niet meer hebben gebroed. Daarnaast komt één soort voor van de zgn. Blauwe Lijst met vogelsoorten waarvoor Nederland een internationale betekenis heeft: de Blauwborst.

Overigens zijn de soorten uit tabel 1 uiteraard niet de enige broedvogelsoorten. Een scala aan algemene soorten hebben we tijdens onze inventarisaties als broedvogel aangetroffen. Soms, zoals in 1996, zijn daar aantekeningen van gemaakt, op grond waarvan grove schattingen gemaakt kunnen worden.

Zonering van riet, struiklaag en bomen in Ruigoord. Foto: Hans Groot.

Zonder naar volledigheid te streven kunnen we een aantal markante soorten noemen. Achter de soortnaam staat een aantalschatting voor 1996: Fuut (1), Tortel (5-10), Grote Bonte Specht (1), Heggemus (25-50), Roodborst (10-25), Bosrietzanger (75-100), Kleine Karekiet (100-150), Braamsluiper (10-25), Grasmus (25-50), Tuinfluiter (75-125), Zwartkop (10-25), Tjiftjaf (25-50), Fitis (500-1000), Staartmees (1-5), Kneu (10-25) en Rietgors (75-100).

De twee attracties en 'successoorten' van Ruigoord worden nader belicht: de Blauwborst en de Buidelmees.

Tabel 1. Aantallen territoria van de onderzochte soorten in Ruigoord in 1989 - 1996. Een - betekent dat de soort niet is onderzocht.

Soort	89	90	91	92	93	94	95	96
Dodaars	2	3	1	1	1	2	9	1
Roerdomp	0	0	0	0	1	0	0	0
Bergeend	3	5	3	4	4	5	-	2
Bruine Kiekendief	2	1	0	0	0	0	0	0
Torenvalk	1	1	1	0	0	0	0	0
Boomvalk	0	0	1	0	0	0	0	0
Patrijs	5	4	5	2	3	3	2	0
Kwartel	1	0	0	0	0	1	0	0
Waterral	11	6	0	4	2	11	12	2
Porseleinhoen	1	0	0	0	1	0	0	0
Kluut	7	4	2	5	3	0	0	0
Kleine Plevier	1	1	0	2	0	0	1	0
Bontbekplevier	1	1	1	1	0	0	0	0
Watersnip	0	2	2	2	0	0	0	0
Wulp	4	4	5	0	0	0	0	0
Stormmeeuw	1	1	0	0	0	0	0	0
Ransuil	2	4	1	2	1	2	2	1
Groene Specht	1	1	1	1	1	0	1	1
Nachtegaal	1	0	1	3	5	6	4	6
Noordse Nachtegaal	0	0	0	0	1	0	0	0
Blauwborst	17	23	26	56	67	82	126	148
Roodborsttapuit	0	0	0	0	0	1	0	1
Tapuit	0	0	0	0	0	0	0	1
Sprinkhaanzanger	23	37	28	43	34	54	39	46
Snor	0	1	1	0	0	0	0	0
Rietzanger	32	37	29	26	28	16	22	19
Baardmannetje	3	2	0	1	0	1	1	0
Buidelmees	0	0	0	1	3	2	2	5
Putter	0	1	2	3	6	1	4	1

Blauwborst

De Blauwborst is een tot de verbeelding sprekende soort met een prachtig verenkleed en een zeer fraaie, gevarieerde zang. De soort komt in Nederland in diverse biotopen tot broeden. Essentiële factoren zijn een kale bodem om op te foerageren, een pleksgewijze dichte vegetatie om in te broeden en boven de vegetatie uitstekende structuurelementen voor zangposten. Deze

combinatie is in West-Europa vooral in moerasgebieden aanwezig (Hustings et al., 1995). In onze regio voldoet Ruigoord het meest aan deze biotoop-eisen.

Over het voorkomen van de Blauwborst in dit gebied voor de inventarisatieperiode is weinig bekend. Tot halverwege de jaren tachtig was de soort een zeldzame soort in het Westelijke Havengebied ten oosten van Ruigoord (Walters, 1992). Gezien de overeenkomst in de ontstaansgeschiedenis is de Blauwborst ook in Ruigoord tot die tijd zeer waarschijnlijk ook niet algemeen geweest. Na de ontdekking van nestbouw door een Buidelmee in Ruigoord in 1988 rees het plan om het jaar erna dit gebied te gaan monitoren. In 1989 troffen we maar liefst 17 territoria van de Blauwborst aan (zie figuur 1). De twee volgende jaren nam het aantal territoria amper toe, om in 1992 plotse-ling te verdubbelen. Hierna bleef de stand explosief toenemen tot een recordhoogte in 1996: 148 paar (figuur 2)!

Figuur 1 en 2. De ligging van de territoria van de Blauwborst in 1989 (N=17) en 1996 (N= 148).

Deze toename komt prachtig overeen met die van heel West- en Midden-Nederland. Aangenomen wordt dat de soort zich zo heeft kunnen uitbreiden door dispersie vanuit Flevoland, waar de Oostvaardersplassen een zeer belangrijk brongebied is (Hustings et al., 1995). Ook is het waarschijnlijk dat Ruigoord op zijn beurt de omgeving heeft bevolkt, getuige de vestiging en/of toename in kleine moeraselementen in de regio en in de Zaanstreek.

Buidelmees

In het kielzog van de Blauwborst is een ander fraai vogeltje, de Buidelmees, in Ruigoord opgedoken. Deze soort broedt eveneens in moerassige terreinen met een structuurrijke vegetatie van onder meer wilgen, berken, ruigten en riet- en lisdoddenvelden. Water is vaak in de buurt. Het inventariseren van de Buidelmees is bepaald geen sinecure. Mannetjes bezetten in het voorjaar een territorium en beginnen met een gedeeltelijke nestbouw. Een nest wordt doorgaans pas afgebouwd (de opening krijgt de vorm van een slurkje) als het mannetje een vrouwtje heeft weten aan te trekken. Lukt dat niet dan bouwt het mannetje elders een ander nest (Bekhuis et al., 1993).

In 1988 werd voor het eerst in Ruigoord een nestbouwend mannetje gevonden. In totaal werden drie, niet afgemaakte, nesten gevonden (Van Huijssteeden, 1988). Hierna duurde het tot 1992 voordat, op grond van meerdere waarnemingen van een roepende vogel, een territorium kon worden vastgesteld. In de tussenliggende jaren werden wel jaarlijks vogels waargenomen, zonder dat er duidelijkheid bestond over eventuele territoria. In 1993 vond het eerste succesvolle broedgeval plaats. Daarnaast bouwden twee verschillende mannetjes tevergeefs nesten, waardoor het totale aantal territoria op drie uitkwam. In de jaren erna waren twee territoria bezet, waarbij steeds één succesvol broedgeval plaatsvond. Het beste jaar was 1996, toen er maar liefst vijf territoria werden vastgesteld en er drie broedgevallen waren. De eerste jaren hadden Grauwe Wilgen, meestal oudere exemplaren, de voorkeur als nestboom. Vanaf 1995 worden echter ook nesten in Ruwe Berken opgehangen. Ruigoord is de enige plek in de regio waar Buidelmezen met zekerheid broeden, hoewel broeden in de infiltratiegebieden van de AW-duinen niet is uit te sluiten.

Wanneer komt de Afrikahaven?

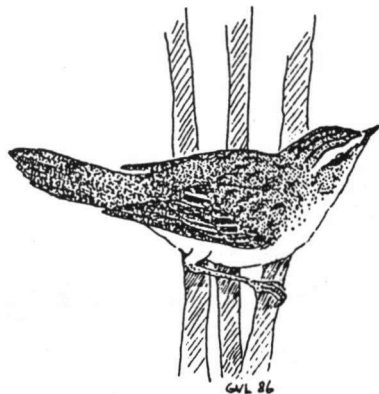
Per 1 januari 1997 valt het gebied onder de gemeente Amsterdam, die sinds lang van plan is om hier een insteekhaven (de Afrikahaven) aan te leggen. De gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, waar het betreffende gedeelte van de Houtrakpolder tot dit jaar onder hoorde, heeft deze havenontwikkeling steeds tegen weten te houden. Afgelopen januari is een lang volgehouden strijd, waarbij vele bestuurlijke en juridische middelen werden ingezet, in het voordeel van Amsterdam geëindigd. Deze gemeente kan binnenkort met graven beginnen, nu de schorsende werking van het bestemmingsplan Ruigoord 1992 door de Raad van State is opgeheven. Dit bestemmingsplan (van de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude) was indertijd geschorst, omdat uitgezocht moest worden of de aanleg van de Afrikahaven, waarin het plan reeds voorzag, MER-plichtig was. De Raad van State vroeg vorig jaar advies aan het Europese Hof van Justitie of tot dusverre al dan niet terecht geen Milieu Effect Rapportage was opgesteld.

Inmiddels heeft de provincie afgelopen winter het initiatief genomen om een MER op te stellen, die dit voorjaar is vastgesteld. Hierdoor is jarenlange vertraging voorkomen, omdat het Europese Hof nu niet meer hoefde te antwoorden (wat anders jaren zou duren). Amsterdam kan nu een nieuw bestemmingsplan opstellen en tijdens de voorbereiding hiervan anticiperende maatregelen treffen. Dit zijn werkzaamheden die eventueel ongedaan kunnen worden gemaakt. Eind april kreeg Amsterdam van de Raad van State toestemming om deze voorbereidende werkzaamheden uit te voeren voor de aanleg van de Afrikahaven. De gemeente is hier nog niet mee begonnen, omdat een dergelijke besluit volgens een vorig jaar door de gemeenteraad aangenomen motie aan een referendum onderworpen zou moeten worden. Half mei heeft de gemeenteraad hierover gestemd en besloten vanwege spoedeisend belang geen tijdrovende volksraadpleging te houden. Hiermee is de weg vrij voor het begin van de werkzaamheden. De enige vertraging die nog mogelijk is ligt in uitzettings- en onteigeningsprocedures van de bewoners van Ruigoord. Hoe dan ook, zelfs de grootste optimist moet nu wel toegeven dat het binnenkort met het rijke vogelleven in dit gebied gebeurd is.

Literatuur

- Bekhuis, J., 1993. Opmars van de Buidelmees *Remiz pendulinus* in Nederland in de periode 1988-1992. *Limosa* 66: 97-106.
- Dijk, A.J. van, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Groot, H. & G. van Leeuwen, 1991. Opspuitterrein Ruigoord nader bekeken. *Fitis* 27 (1): 2-17.
- Groot, H., 1993. De ontwikkeling van de broedvogelstand van Ruigoord versus de dreigende aanleg van de Afrikahaven. *Fitis* 29 (2): 62-73.
- Groot, H., 1995. Zes jaar broedvogelinventarisaties in Ruigoord. Hoe lang nog? *Fitis* 31 (1): 19-24.
- Hustings, F., Foppen, R., Beemster, N., Castelijns, H., Groot, H., Meijer, R. & R. Strucker, 1995. Spectaculaire opleving van Blauwborst *Luscinia svecica cyaneocula* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 68: 147-158.
- Huijssteeden, E.J. van, 1988. De Buidelmees in Zuid-Kennemerland. Nestbouw bij Ruigoord in 1988. *De Fitis* 24(3): 98-105.
- Osieck, E.R. & F. Hustings, 1994. Rode Lijst van bedreigde en soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Walters, J., 1992. De broedvogels van het Westelijke Havengebied van Amsterdam. Deel 1B. Zangvogels in 1990 en 1991. Amsterdam.

Naschrift redactie: Na het schrijven van dit artikel is begin oktober het door milieu-actievoerders gestichte kamp Groenoord ontruimd door de ME waarna direct de eerste bomen en rietvegetaties vernield werden door de shovels ...

*Rietzanger.
Tekening:
Guido van
Leeuwen.*